

ГРЕКО-УНІАТСЬКІ ПАРАФІЇ ОЛИЦЬКОГО ДЕКАНАТУ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ.

У першій третині ХІХ ст. Олика була центром Олицького деканату, до якого входило 16 парафій Греко-унійної церкви, з яких дві – у містечку та на передмісті Залісоччя. У візитаціях деяких храмів серед іншого зазначалося, що парафії розташовані у володіннях Радзивілів, які записували на храми щедри фундуші.

Ключові слова: Греко-унійна церква, Луцька греко-унійна єпархія, Олицький деканат, парафія, містечко.

Viktoriia Bilyk. Greek-Uniate parishes of the Olyka deanery of the first third of the 19th c. After the entry of Right-Bank Ukraine into the Russian Empire at the end of the 18th century, the Greco-Uniate Church in these lands received a new administrative system. Her parishes were divided into several deaneries. In the first third of the XIX century. The town of Olyka was the center of the Olyka deanery, which included 16 parishes of the Greek Union Church, two of which were in the town and on the outskirts of Zalisochchya. Visits to some churches indicated, among other things, that the parishes were in the possession of the Radziwills, who donated generous funds to the temples.

Key words: Greek-Union Church, Lutsk Greek-Union Diocese, Olyk Deanery, parish, town.

Наприкінці ХVІІІ ст. правобережні українські землі були інкорпоровані Російською імперією. Катерина ІІ отримала в управління території, які вирізнялися поліконфесійністю. Для російського уряду найбільш невідомою і навіть загрозливою була Греко-унійна церква. Тому імператриця Катерина ІІ проводила рішучі заходи, спрямовані на ліквідацію церковної унії.

Після смерті Катерини ІІ завдяки старанням папської курії у 1798 р. була відновлена Луцька греко-унійна єпархія, яка включала до свого складу всі греко-унійні парафії на українських землях (в Київській, Подільській та Волинській губерніях) [1].

Першим єпископом відновленої Луцької греко-уніатської єпархії був Стефан Левінський, резиденція якого знаходилася у Почаївському монастирі. Як тільки єпископ Левінський очолив Луцьку греко-уніатську єпархію, він відразу ж видав розпорядження від 29 липня 1798 р. провести генеральну візитацію парафіяльних церков, яка містила найдокладнішу інформацію про становище єпархії [2]. Згідно з цією візитацією Луцька греко-уніатська єпархія складалася з чотирьох проофіціальій, трьох сурогатцій, однієї делегатури (Житомирська), двох протопресвітеріатів та тридцяти одного деканату (серед них і Олицький деканат).

Існування Греко-уніатської церкви в Російській імперії було нестабільним, тому її поділ на деканати залишався нечітким. Як правило, використовувався державний адміністративно-територіальний поділ, тобто повіт збігався з територією окремого деканату. Якщо на території повіту було багато парафіяльних церков, то їх поділяли на кілька деканатів. Траплялося, що до складу одного деканату входили парафії з кількох повітів. Такою була ситуація в Олицькому деканаті.

Олицький деканат відносився до Ковельсько-Володимирської сурогатції, створення якої припадає на 1801–1805 рр. Довгий час її очолював староратнівський парох, сурогат ковельський, асесор Луцької греко-уніатської консисторії Теодор Полюхович [3, арк. 18 зв.]. На чолі деканату стояв декан. Для того, щоб стати деканом, потрібно було мати добру освіту і старанно виконувати обов'язки пароха. Свої функції, як правило, декан виконував упродовж багатьох років, часто навіть довічно. На початку ХІХ ст. функції декана звужилися до нагляду за життям і поведінкою підвладного йому духовенства. Він передавав розпорядження властей, вирішував конфліктні ситуації, нагадував священникам про старанне виконання ними обов'язків, скликав конференції деканату, затверджував на посади парохів, захищав права і привілеї духовенства, проводив візитаційні описи парафіяльних церков свого деканату. У деканів було два помічники: віце-декан – заступник декана та екзаменатор, в обов'язки якого входило контролювати та перевіряти рівень знань греко-уніатських священників, їхню здатність проводити богослужіння належним чином. Але якщо парафій в деканаті було небагато, функції віце-деканів та екзаменаторів поєднувалися або їх взагалі не призначали.

На 1802 р. деканом Олицького деканату був Григорій Заножовський [4, арк.72 зв.], на 1808 р. документи називають олицьким деканом Івана Львовича [5, арк. 39]. Ймовірно, він займав цю посаду довгий час, бо ім'я нового олицького декана, Степана Жирицького архівні матеріали фіксують аж у 1823 р. [3, арк. 2]. Разом з тим в документах немає відомостей про заступників декана, з чого можна припустити, що їх не було, очевидно, через невелику кількість парафій в деканаті.

При з'ясуванні кількості парафій Олицького деканату виявилось, що деякі парафії зафіксовані в одних документах, а в інших не згадуються; існування окремих парафій взагалі можна поставити під сумнів. Це можна пояснити тим, що багато церков, забраних на «благочестя», були зачиненими, бо місцеве населення залишалося в унії. Для своїх потреб воно будувало каплиці або користувалося римо-католицькими храмами. У 1804 р. до Луцької греко-уніатської духовної консисторії надійшов рапорт олицького декана, у якому зазначалося, що всі парафії Олицького деканату знаходилися в межах Дубенського повіту і лише одна – в селі Котів – Луцького повіту [3, арк. 12]. Документи дають певний об'єм інформації про ці парафії і фіксують їхнє відносно стабільне становище в перші десятиліття ХІХ ст. В описах греко-уніатських храмів відсутні відомості про час їхнього будівництва; не вказано імена фундаторів; невідомо також, чи ці храми одразу будувалися як уніатські, чи згодом були переосвячені з православ'я в унію.

У містечку Олика було дві греко-уніатські парафії – в самій Олиці і на передмісті Залісоччі. За документом 1816 р. у містечку діяла дерев'яна церква Святої Трійці. Церковний причт складала парох (настоятель) Степан Жирицький (47 років, висвячений на священника 1799 р., на цій парафії перебував з 1811 р.) і паламар Заножовський. При церкві була школа, яка з 1816 р. через відсутність коштів перестала працювати. Діяв також шпиталь, у якому утримувалася одна вбога жінка. У візитації зазначається, що 28 вересня 1698 р. князь Станіслав Радзивіл своїм привілеєм дозволив будівництво шпиталю і виділив під нього землю, а 7 березня 1727 р. князь Міхал Казимир Радзивіл, четвертий олицький ординат, своїм привілеєм повторно закріпив цю землю за церквою. Документ фіксує жертводавців на користь шпиталю: 29 квітня 1693 р. Анна Гулевичова записала на шпиталь 150 злотих, 29 серпня 1793 р. олицька міщанка Агафія Підрицька – 400 злотих, а жителька Олики Ксенія Андреева у 1809 р. надала братству при церкві «поле на 2 дні оранки» за умови, що прибуток з нього буде використовуватись на потреби шпиталю. Щодо церковного братства, то відомо, що внески братчиків складала 130 злотих на рік. Загальний доход парафії становив 300 злотих, в тому числі 60 злотих за оренду братського будинку. Парафія налічувала 700 осіб обох статей [4, арк. 56–57 зв.].

Церква Стрітєня Господнього в передмісті Олики Залісоччі була «збудована на землі Радзивілів». На той час це був єдиний в Олицькому деканаті мурований храм, але він мав дах, покритий гонтом. Парох Теодор Заножовський, 1749 р. народження, був висвячений у 1775 р., а на цій парафії перебував понад 30 років, з 1784 р. У церкві також служив дяк. При церкві був шпиталь, в якому перебувало сім літніх жінок, що жили з милостині, тобто церква на шпиталь коштів не виділяла. Діяла також школа, навчання в якій проводив місцевий дяк. Всі ці будівлі, як зазначено в документі, були збудовані на землі Міхала Радзивіла, яку він передав у власність церкви. Священник користувався «полем на 42 дні оранки». Чисельність парафіян становила 694 особи [4, арк. 74–74 зв.]. в Олиці

У рапорті олицького декана за 1804 р. вказується ще й на наявність уніатської каплиці, але докладні відомості про неї відсутні.

У селі Бокорин діяла церква Діви Марії, в якій здійснював богослужіння Григорій Гуревич [6, арк. 11 зв.]. У 1805 р. настоятелем цього храму став Євстафій Львович (народився 1756 р., був висвячений у 1786 р.). Він мав помічника, вікарія Леона Червінського. Священник був забезпечений «полем на 19 днів оранки, сіном на 1 косара», а загальний дохід становив 50 злотих. Чисельність парафіян – 571 особа [4, арк. 61].

Греко-уніатська церква Святого Михаїла Архангела в селі Дерно була дерев'яною і, як свідчать документи, дуже старою. З 1792 р. настоятелем цього храму був Григорій Заножовський, 1757 р. народження (висвячений у 1777 р.). У 1802 р. цей парох був призначений олицьким деканом, а з 1816 р. – ще й парохом в Ромашківщині. Кoadьютором в парафії села Дерно у 1810 р. був призначений Григорій Левицький. Фондуш парафії складало «поле на 36 днів оранки, город – на 2 дні, сіна на 10 косарів». Чисельність парафіян – 526 осіб [4, арк. 5-5 зв.].

Настоятелем Різдобогородицького храму села Дідичі був Йозеф Заножовський [6, арк. 10 зв.], а у 1810 р. парохом сюди був призначений висвячений того ж року Іван Зубрицький, 1771 р. народження. При церкві також був піддяк Яків Раєвський. Священник користувався «полем на 30 днів оранки і сіном на 12 косарів», а дохід від надання духовних треб становив 20 злотих. Парафія налічувала 544 особи [4, арк. 73].

У селі Жорнище була греко-уніатська церква Святого Дмитра, яка згоріла під час пожежі. На місці церкви парафіяни збудували каплицю. Настоятелем храму був Лукаш Пікулинський [6, арк. 10], в у 1807 р. парохом був призначений висвячений рік перед тим Симон Левицький, 1775 р. народження. Йому допомагав дяк Павло Чайковський. Фондуш парафії складало «поле на 13 днів оранки». Загальна чисельність парафіян – 558 осіб [4, арк. 75–75 зв.].

Настоятелем храму Святого Миколая у селі Малин був Петро Берегович [6, арк. 11 зв.], а з 1807 р. причт храму складала парох Йозеф Львович, 1758 р. народження (висвячений в 1792 р.) та дяк. На 1824 р. коадьютором при церкві вказано Томаша Львовича. Парафія мала такий фондуш: «поле на 36 днів оранки, город на 4 дні, сінокіс на 3 косарі». Вона була нечисленною – 229 парафіян [4, арк. 66 зв.].

У рапорті олицького декана за 1804 р. згадується греко-уніатська парафія і церква в селі Метельно [3, арк. 12]. Парохом до цього часу тут був Михайло Центелович [6, арк. 11]. У відомостях про парафіяльні церкви Дубенського повіту за 1811–1816 рр. ця парафія не зазначається, а вже в архівних документах за 1824 р. знову фігурує парафія в Метельно, де парохом був Габріель Львович [10, арк. 89]. За браком відомостей неможливо визначити фондуш цієї парафії, її дохід, кількість парафіян, стверджувати, до якого часу парафія існувала.

Важко визначити й тривалість існування уніатської парафії в селі Кнерути. У рапорті декана за 1804 р. вона не значиться, а от у відомостях за 1816 р. вказано, що парохом в цьому році тут був призначений Даміан Чайковський, 1769 р. народження; також згадано дяка Теодора Ткача з Олики. Зазначено, що священник користувався «полем на 18 днів оранки і сіном на 5 косарів», а його дохід від надання духовних треб становив 54 злотих. Парафія налічувала всього 225 осіб [4, арк. 64].

У селі Пальче (Пельче) діяла церква Непорочного Зачаття Діви Марії. З 1789 р. парохом в ній служив висвячений в тому ж році Йозеф Львович, 1761 р. народження. На допомогу йому у 1814 р. був призначений вікарієм його зять Михайло Малицький, 1789 р. народження, висвячений того ж таки 1814 р. До фондушу парафії належало «поле на 24 дні оранки, сіно на 9 косарів». Загальна чисельність парафіян становила 258 осіб [4, арк. 67].

На початок XIX ст. настоятелем храму Воскресіння Господнього села Покащів був Кирило Загаєцький [6, арк. 10], а в 1816 р. парохом – Червінський (у візитації не вказано ім'я), 1760 р. народження, висвячений на священника у 1793 р. З часу висвячення у 1813 р. вікарієм в покащівській парафії працював син пароха Андрій Червінський, 1782 р. народження. До фондушового забезпечення священника входило «поле на 24 дні оранки, сіно на 15 косарів». При церкві також якийсь час діяла школа, але на 1816 р. вона вже не працювала. Чисельність парафіян – 308 осіб [4, арк. 55–55 зв.].

У Ромашківщині на 1804 р. була церква Вознесіння Непорочної Діви Марії і каплиця (можливо, церква) Святих Петра і Павла. Парафія була одна. До 1816 р. функції пароха в обох храмах виконував Захар Перехович. У 1816 р. парохом на цю парафію було призначено Григорія Заножовського. Фондуш парафії складало «поле на 18 днів оранки, сінокіс на 12 косарів». Чисельність парафіян становила 472 особи [4, арк. 72–72 зв.].

Село Уїздці мало дерев'яну церкву Святої Покрови. У 1788 р. парохом на цю парафію був призначений Юхим Жучевський, 1759 р. народження. При церкві також був дяк. У документах не зазначається фондуш парафії, а лише вказується, що при церкві діяла парафіяльна школа, а кількість парафіян становила 241 особу [4, арк. 6–6 зв.].

Олицький декан у своєму рапорті за 1804 р. фіксує існування однієї греко-уніатської парафії в селах Терешів і Корити. Він вказує, що церква Святого Михайла в Терешові була переосвячена на православ'я і стоїть зачинена, а парафіяни для своїх потреб використовують греко-уніатську каплицю Діви Марії в селі Корити [3, арк. 12]. З 1805 р. функції адміністратора в цій парафії виконував Є. Яроцький, а в 1811 р. – Костянтин Оленич, 1767 р. народження (висвячений у 1731 р.). Відомо також, що священник міг користуватися «полем на 1 день оранки і сінокосом на 1 косара». На 1816 р. в цій парафії налічувалося 268 парафіян [4, арк. 3]. Принагідно зазначимо, що у відомостях за 1824 р. уніатська парафія в Терешові і Коритах не фіксується, а це наштовхує на думку, що на той час її, можливо, вже не існувало [7, арк. 89].

У Хорлупах функціонували два храми і, відповідно, дві греко-уніатські парафії. У церкві Святого Івана Богослова парохом до 1803 р. був Іван Бродовський [6, арк. 10], а згодом – Томаш Жуковський, 1749 р. народження. Парафія, яка нараховувала лише 166 осіб, утримувала школу, а її фондуш складало «поле на 24 дні оранки і сінокіс на 15 косарів». Дещо численнішою (233 парафіяни) у селі Хорлупи була друга уніатська парафія при церкві Преображення Господнього. На початку XIX ст. парохом цієї парафії був Яків Волович [6, арк. 10]. З 1812 р. богослужіння здійснював Теодор Васкевич, 1780 р. народження. При церкві діяв жіночий шпиталь, у якому утримувалося дві жінки [4, арк. 2–2 зв.].

Ще одна парафія Олицького деканату була в селі Котів, яке належало до Луцького повіту. У 1797 р. уніатська церква Святої Параскеви в цьому селі була переосвячена на православ'я, але греко-уніатський священник Павло Братковський продовжував здійснювати в ній богослужіння. Місцеві селяни відвідували ці служби і брали треби в нього, тобто залишалися в унії [8, арк. 52]. З початку XIX ст. єпископ Стефан Левінський неодноразово звертався до Святійшого Синоду з проханням повернути уніатам низку відібраних на православ'я церков. Серед них значилася й церква Святої Параскеви села Котів Олицького деканату. Останнє таке прохання датується 1804 р. і воно не було задоволене [9, арк. 62]. Документи не подають детальної інформації про котівську парафію, але відомо, що до кінця 1820-х рр. вона продовжувала існувати [11, арк. 89].

Отже, в Олицькому деканаті упродовж першої третини XIX ст. налічувалося 16 греко-уніатських парафій, які мали 14 храмів і три каплиці [3, арк. 12; 10, арк. 89]. Всі уніатські священники цього деканату займали по одній парафії і лише двоє здійснювали богослужіння одразу в двох парафіях – Йозеф Львович (в селах Малин і Пальче) і Григорій Заножовський (Дерно, а з 1816 р. і Ромашківщина). Чисельність парафіян у парафіях сіл Метельно і Котів не зазначено в документах, тому можна вказати лише приблизне число вірних Греко-уніатської церкви в Олицькому деканаті. Отже, в кінці 1820-х рр. в цьому деканаті налічувалося близько шксти тисяч парафіян.

Після ліквідації Луцької греко-уніатської духовної консисторії у 1828 р. кількість уніатів почала невпинно скорочуватись. Про те, наскільки це скорочення було масовим, говорить той факт, що на початок 1839 р., коли було офіційно проголошено «акт злуки» Греко-уніатської церкви з Православною, у Волинській губернії залишилося 4363 уніати. Як бачимо, у всій губернії залишилося на півтори тисячі менше вірних переслідуваної Церкви, ніж їх було десять років перед тим лише в одному Олицькому деканаті. Про кількість парафіян цього деканату на час ліквідації унії судити важко, оскільки не збереглося відповідних даних. Проте відомо, що на 1839 р. в Дубенському повіті, третина парафій в якому входила до Олицького деканату, проживало ще 1103 вірних Греко-уніатської церкви [11, арк. 45–48]. Отже, як і на початку XIX ст., цей повіт належав до тих, де унія все ще мала силу.

Джерела та література

1. Білик В., Карліна О. Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX століть. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2018. 304 с.
2. Державний архів Волинської області (далі — ДАВО), ф. 382 (Луцька уніатська духовна консисторія), оп. 2, спр. 22.
3. ДАВО, ф. 382, оп. 2, спр. 66.
4. ДАВО, ф. 382, оп. 1, спр. 51.
5. ДАВО, ф. 382 оп. 2, спр. 173.
6. ДАВО, ф. 382 оп. 2, спр. 34.
7. ДАВО, ф. 382 оп. 2, спр. 364.
8. ДАВО, ф. 382 оп. 3, спр. 3.
9. ДАВО, ф. 382 оп. 2, спр. 59.
10. ДАВО, ф. 382 оп. 2, спр. 364.
11. Державний архів Житомирської області, ф. 1 (Волинська духовна консисторія) оп. 8, спр. 1487.

УДК 94(477.82):930

Валентина Шандра

ОЛИКА В ІСТОРИКО-СТАТИСТИЧНИХ ТА ДОВІДКОВИХ ВИДАННЯХ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті проаналізовано основні історико-статистичні та довідкові видання XIX – початку XX ст., у яких йдеться про містечко Олику. З'ясовано змістове наповнення такої інформації, виділено історичні екскурси у давню історію містечка, його перебування у власності князів Радзивилів. Також вказано на можливість отримати такі показники до характеристики Олики як чисельність її жителів, їхнє етнічне походження, основні заняття та наявність промислових, освітньо-культурних закладів та храмів.